

VREDNOSNE ORIJENTACIJE UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE U SLOBODNOM VREMENU

Brane Mikanović¹

Sažetak: Čovek današnjice slobodno vreme osmišljava primenom različitih aktivnosti koje prepoznamo po vrednosnim prioritetima. Proučavajući relevantnu naučnu literaturu, došli smo do saznanja da se vrednosti mogu „prenositi“, da između različitih vrednosti postoji hijerarhijski odnos, da nove vrednosti zamenjuju prethodne, te da vrednosti imaju prognostičku snagu.

Zbog toga smo se u ovom radu opredelili za empirijsko istraživanje procena i stavova učenika osnovne škole o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu. Konstruisali smo skaler s 36 tvrdnji ($r=0,82$). Instrument je primenjen na uzorku od 126 učenika osnovne škole. Rezultati istraživanja pokazuju da učenici u slobodnom vremenu preferiraju različite vrednosne orijentacije, da usmerenost ka nekim vrednosnim orijentacijama zavisi od razreda, pola, uspeha i nivoa obrazovanja roditelja, te da u pogledu faktora koji utiču na provođenje slobodnog vremena razlike postoje samo u odnosu na pol učenika.

Primena različitih aktivnosti i uticaj različitih faktora u slobodnom vremenu siguran su put razvoja različitih vrednosnih orijentacija. Zbog toga vaspitanje učenika osnovne škole u slobodnom vremenu i za slobodno vreme treba bazirati na različitim vrednosnim orijentacijama. Osim toga, sve to ima značajne pedagoške implikacije i na celokupno vaspitanje i razvoj ličnosti.

Cljučne reči: vrednosne orijentacije, slobodno vreme.

UVOD

Slobodno vreme je sve bitniji činilac (samo)vaspitanja pojedinca. Osim pozitivnog uticaja na razvoj i vaspitanje ličnosti, slobodno vreme može postati i poligon neproektivnosti, ili, što je još i gore, poligon za (samo)destrukciju i neprihvatljive oblike društvenog ponašanja. U

---

¹brane.mikanovic@unibl.rs , Univerzitetu Banjoj Luci, Filozofski fakultet

budućnosti očekujemo da će se sve više smanjivati radno i povećavati slobodno vreme. Otuda (samo)vaspitanje u slobodnom vremenu i (samo)vaspitanje za korištenje slobodnog vremena sve više postaje savremeni pedagoški problem. U pedagogiji postoji shvatanje prema kojem slobodno vreme treba više proučavati i istraživati sa subjektivističke pozicije. Sa tog aspekta odlučujući faktor korištenja slobodnog vremena je subjekt (ličnost) koja koristi slobodno vreme. Subjektivitet ličnosti određuje da li će ona biti subjekt korištenja slobodnog vremena.

Bitni činioci kvaliteta slobodnog vremena su i vrednosti, sistem vrednosti i vrednosne orijentacije. Vrednosne orijentacije koje pojedinac preferira, kao i vrednosti koje stvara, razvija i unosi u svoj život, radi učenje bitna su odrednica slobodnog vremena. Metodološki posmatrano, moguće je na osnovu vrednosnih orijentacija identifikovati preferencije pojedinca u slobodnom vremenu, što se i nalazi u fokusu ovog rada.

U sagledavanju odnosa vrednosnih orijentacija i slobodnog vremena polazimo od shvatanja prema kojima postoje individualne razlike u vrednosnim prioritetima, zatim da se vrednosti mogu „prenositi“, da one imaju svoju strukturu, da između vrednosti postoji hijerarhijski odnos, da nove vrednosti zamenjuju prethodne, te da vrednosti imaju prognostičku snagu. Njihova uloga u vaspitanju uopšte, pa i u vaspitanju u slobodnom i za slobodno vreme je velika. Dosadašnja teorijska proučavanja i empirijska istraživanja odnosa vrednosnih orijentacija i aktivnosti različitih subjekata u slobodnom vremenu imaju tek simboličan značaj.

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

U ovom delu rada bavićemo se sa tri bitna pitanja. Ukazaćemo na semantička pitanja vrednosti, osvrnućemo se na odnos vrednosti i vrednosnih orijentacija i ukazaćemo na vezu vrednosnih orijentacija i slobodnog vremena.

Terminološko–pojmovni problemi vrednosti, vrednosnih orijentacija i vrednosnih sistema predstavljaju početni ali za pedagogiju i veoma bitan problem. *Vrednost* kao termin upotrebljava se u svakodnevnom životu. Postoje vrednosti koje preferira svaki pojedinac. U takve vrednosti najčešće ubrajamo: prorođične vrednosti, tradicionalne vrednosti, „prave“ vrednosti, vrednosti koje prihvata pojedinac, vrednosti koje se promovišu i prihvataju u društvu (društvene vrednosti). Najčešće se pojam vrednost koristi s namerom da se njime iskaže kvalitet nečega ili nekoga, ili da se ospori postojanje određene vrednosti kod nekoga ili u nečemu. U naučnom smislu vrednost je teško definisati. U pedagogiji pojam vrednost uvek se iskazuje uz relaciju

vrednost – vaspitanje. Nije sporno da vrednost ima svaki proces, osobina, odnos ili sredstvo koji su usmereni na ostvarivanje određenog cilja vaspitanja.

U relevantnoj filozofskoj, sociološkoj, psihološkoj i pedagoškoj literaturi, identifikovali smo na desetine različitih definicija vrednosti. Najizraženija razmimoilaženja su u mišljenjima na koji način „vrednosti usmeravaju ljudsko ponašanje, tačnije, usmeravaju li vrednosti čoveka da čini ono što misli da bi trebao činiti ili da čini ono što želi činiti“ (Ferić, 2009: 14). Analizirali smo veći broj definicija vrednosti (Pejatović, 1994; Životić, 1986; *Pedagoška enciklopedija 2*, 1989; *Педагошки лексикон*, 1996; Rot, 2008; Kuzmanović i Petrović, 2008 i Schwartz, 2008). Pribavljiva je definicija prema kojoj „vrednost označava čovekove ciljeve, regularne principe, težnje ili ostavrenja, oznaka za kvalitet ili svojstvo stvari, pojave ili osobe koje je cenjeno, poželjno ili korisno (*Педагошки лексикон*, 1996: 74). Različite definicije imaju različite uporišne tačke i različite odrednice. U jednim od njih vrednost se definiše kao relacija od subjekta do objekta i obrnuto, dok se u drugim vrednost vezuje sa potrebama, ciljevima i dispozicijama ličnosti. I pored tih razlika, može se uočiti da su ključne odrednice termina vrednosti:

- vrednost objekta za subjekta,
- ideali – najviši standardi, savršenost, potpunost, maksimalna vrednost,
- sistem uverenja – uverenja o sebi, uverenja o drugim ljudima, uverenja o svetu,
- zadovoljavanje ljudskih potreba – potreba za samoprevazilaženjem, potrebe za sigurnošću, potrebe za pripadanjem i ljubavlju, potrebe za (samo)poštovanjem, potreba za samoaktualizacijom i
- ciljevi i težnje za stvaralaštvom i korisnim.

U suštini vrednosti iskazuju odnos subjekta prema određenom objektu (subjekt – odnos – objekt).

Vrednosti, prema shvatanjima Nikole Rota (2008), mogu služiti i za upoznavanje pojedine ličnosti (lične i socijalne vrednosti). Vrednosti koje preferira pojedinac povezane su sa njegovim aktivnostima u slobodnom vremenu. Ali i obrnuto, vrste aktivnosti u slobodnom vremenu odražavaju i vrednosti koje preferira ta ličnost.

U literaturi se često pojam vrednosti izjednačava sa značenjem *vrednosnih orijentacija*. Oni autori koji ne prave bitniju razliku između navedenih pojmova ukazuju na svu složenost dinstinkcija između ta dva pojmova (Rot i Havelka, 1973). I pored toga, vrednosti i vrednosne orijentacije u pedagoškom kontekstu su pojmovi koji su povezani, ali to su

pojmovi koji se ne mogu koristiti u sinonimnom značenju. Suštinsku razliku čini termin orijentacija. Ona se određuje kao „snalaženje u prostoru (...), snalaženje, umeće da se nađe put, upućivanje, upoznavanje, obaveštavanje“ (Vujaklija, 2004: 622). Bitna odrednica ovog termina je *usmeravanje* što čini suštinu značenja pojma vrednosna orijentacija (usmeravanje ličnosti prema nekome ili prema nečemu). To opšte značenje ugrađeno je i u određenje vrednosnih orijentacija u pedagogiji, pa se one definišu kao „usmerenost pojedinca ili grupe ka aktivnostima ili ciljevima koji imaju srodne vrednosne karakteristike (...) Imaju značajnu integrativnu ulogu u razvoju ličnosti i od njih zavisi izbor ciljeva kojima će neka osoba težiti, a i kriterijuma procenjivanja nekog postignuća kao uspešnog ili neuspešnog“ (*Педагошки лексикон*, 1996: 73).

Vrednosti koje čine individualni vrednosni sistem usvajaju se „kroz proces socijalizacije, pri čemu najvažniju ulogu u prenosu vrednosti ima porodica, a potom vršnjaci, škola, te društveno-istorijske okolnosti u kojima pojedinac živi“ (Ferić, 2009: 44-45). Isto tako, sistemi vrednosti se usvajaju i kroz iskustveno prenošenje vrednosti (iskustveno učenje). Zahvaljujući tome i slobodno vreme pojedinca može postati bitan faktor stvaranja, razvoja i prenošenja vrednosti. Procese bazirane na vrednostima može pokrenuti pojedinac, ali se oni mogu uspostaviti i u socijalnom okruženju.

Važno pitanje za ovaj rad predstavlja odnos vrednosti i vrednosnih orijentacija. Ti odnosi su kompleksni jer su i same vrednosti i vrednosne orijentacije višedimenzionalni pojmovi. Sa metodološkog stanovišta, bitnije je saznati vrednosti kao celinu, pa preko njih ciljeve, potrebe ili stavove u odnosu na druge ljude, pojave i procese. Izvorišta vrednosti su najčešće ličnost pojedinca, kultura i socijalizacija. Odnos vrednosti i vrednosnih orijentacija determinisan je i usmerenošću pojedinca na individualne ili društvene vrednosti. Ti odnosi iskazuju se i specifičnim odrednicama kako vrednosti tako i vrednosnih orijentacija. Vrednosti su uvek određene idealima, stavovima, procenama subjekta, nivoima zadovoljenih potreba i ostvarenih ciljeva. Vrednosne orijentacije determinisane su:

- odnosima koji se uspostavljaju između subjekta i objekta,
- principima ponašanja i (samo)delovanja,
- (samo)usmerenošću i (samo)angažovanošću u različitim aktivnostima.

Vrednosti imaju opštiji karakter i one uvek podrazumevaju vrednosni odnos pojedinca prema nekome ili nečemu. Za aktivnosti slobodnog vremena bitno je i razlikovanje vrednosti i vrednosnih orijentacija. Tako i Bora Kuzmanović (1995) pravi razliku između vrednosti i vrednosnih orijentacija. Prema njemu, vrednosti su više artikulisane, imaju određenu

konceptiju, dok su vrednosne orijentacije manje artikulisan sistem uverenja. Iz svega toga proizilazi da je lakše razvijati vrednosne orijentacije nego menjati vrednosti pojedinca. Na tim saznanjima, unosenjem različitih aktivnosti, treba unapređivati slobodno vreme.

Identifikacija odnosa između vrednosnih orijentacija i aktivnosti u slobodnom vremenu je takođe složeno teorijsko–metodološko pitanje. Tim pre što povećanje fonda slobodnog vremena stvara velike perspektive čoveku budućnosti, i pred njega otvara „nova sociološka, pedagoška i psihološka pitanja o tome šta sve treba preduzeti da se blagovremeno formira `čovekov individualni odnos` prema sebi i njegovoj ulozi da razreši taj problem na društveno svrsishodan način“ (Muradbegović, 1986: 141). Slobodno vreme kao vid vremena kojim pojedinac slobodno raspolaže (izvan profesionalnih, porodičnih i društvenih obaveza), omogućava da svaki pojedinac u svoj život i rad, pa i slobodno vreme, unosi, razvija i stvara određene vrednosti. Aktivnosti slobodnog vremena omogućavaju identifikovanje vrednosnih preferencija. Dakle, između vrednosnih orijentacija i slobodnog vremena postoji određen međuuticaj. Svaki pojedinac svojim vrednosnim orijentacijama deluje na vlastiti izbor aktivnosti u slobodnom vremenu, ali i aktivnosti slobodnog vremena potvrđuju i dalje razvijanje vlastite vrednosne orijentacije.

Za sagledavanje ovih odnosa bitno je razlikovati i vrednosne tipove ličnosti. Jedan od prvih teoretičara vrednosti Edvard Špranger (Eduard Spranger) analizira tipove ljudi, s obzirom na vrednosne orijentacije koje prevladavaju i koje su manifestne u njihovom ponašanju. Špranger smatra da postoji šest tipova vrednosti: teorijski, ekonomski, estetski, socijalni, politički i religiozni). Ovi tipovi vrednosti se nalaze u različitim odnosima, s tim što svaku ličnost određuje jedan dominantni tip vrednosti. Pored tih osnovnih tipova postoji „kombinovani vrednosni tip“ ljudi (Schwartz, 2008). Izbor aktivnosti u slobodnom vremenu pouzdan je indikator vrednosnih orijentacija, a time i vrednosnih tipova. Zbog toga prikazujemo vezu svakog vrednosnog tipa s mogućim aktivnostima u slobodnom vremenu.

Teorijski tip je zainteresovan za otkrivanje istine, kognitivno je usmeren na objektivno zapažanje i logičko zaključivanje. Ovaj tip ima racionalne, kritičke i empirijske interese. Pojedinac sa dominantnom teorijskom vrednosnom orijentacijom aktivnosti slobodnog vremena koristi kao prostor za nova saznanja, otkrića i učenje. *Ekonomski tip*, pre svega, vrednuje ono što mu je korisno i praktično, pa je zato orijentisan na proizvodnju i potrošnju roba i usluga, te na sticanje novca i materijalnih vrednosti. Pojedinac sa dominantnom ekonomskom vrednosnom orijentacijom u slobodnom vremenu primenjivaće samo one aktivnosti za

koje je zainteresovan i od kojih će imati određenu korist i kojima će više zadovoljiti svoje telesne potrebe i akumulirati materijalna dobra. *Estetski tip* najveću vrednost pronalazi u oblicima i skladnosti u svetu koji ga okružuje (lepo u objektivnoj i subjektivnoj stvarnosti i umetnost). Ovi tipovi nisu primarno umetnici, ali im je primarni estetski aspekt života lepota i uživanje. Estetski vrednosni tip preferira stvaralačke aktivnosti u slobodnom vremenu. *Socijalnom (društvenom) tipu* najveća vrednost je u ljudima. Druge ljude beskrajno cene, altruisti su, pristupačni su i saosećajni. Bliske su im i religijske vrednosti. *Politički tip* iskazuje potrebu za odnos sa drugim ljudima, ali on umesto ljubavi preferira snagu i moć. Borba za vlast osnovni je motiv koji ga pokreće i u aktivnostima slobodnog vremena. *Religijski tip* čoveka ne odnosi se samo na vernike i religiozne pojedince, već i na one „mistične pojedince“ koji traže smisao sjedinjavanja sebe sa nekom višom realnošću.

Predstavljena vrednosna tipologija omogućava identifikaciju vrednosnih orijentacija u slobodnom vremenu. Osnovni kriterijum klasifikacije vrednosti jeste interesovanje, što je u skladu sa osnovnim principom slobodnog vremena – *sloboda pojedinca u izboru aktivnosti*. Izbor aktivnosti i određena vrednosna orijentacija u slobodnom vremenu ne zavisi samo od ličnih mogućnosti i želja, već i od objektivnih mogućnosti i uslova u kojima pojedinac uči, radi i živi. Ne sme se zaboraviti da same vrednosne orijentacije ne učestvuju u izboru aktivnosti u slobodnom vremenu, već i neki drugi faktori. I pored toga, aktivnosti u slobodnom vremenu zavise od potreba i interesovanja. Potrebe i interesovanja predstavljaju specifičan izvor vrednosnih orijentacija. One se ne javljaju same po sebi već usvajanjem, razvijanjem i učvršćavanjem. Pojedinac određene vrednosti prihvata na osnovu subjektivne (lične) i objektivne (opšte društveno prihvaćeno značenje) procene određene pojave, procesa ili objekta. Pojedinac na osnovu ideja i vrednosnih orijentacija razvija interesovanja prema objektima, pojavama, procesima, stvarajući određene vrednosti, kojima ispoljava svoje društveno delovanje.

Odnosi aktivnosti slobodnog vremena i vrednosnih orijentacija očituju se kroz usmerenost na duže vreme. Isto tako, dosljedno korišćenje određenih aktivnosti u slobodnom vremenu otvara put ka razvoju novih vrednosnih orijentacija. Sve to učvršćuje i razvija kultura slobodnog vremena koju kroz (samo)vaspitanje za slobodno vreme stiže svaka ličnost. Izbor aktivnosti bitno uslovljava sloboda pojedinca u izboru, stepen motivisanosti, usmernost ka određenim vrednostima (vrednosne orijentacije). Od svega toga zavisi koliko će pojedinac artikulisati slobodno vreme u svoj život i obratno, svoj život u slobodno vreme. Isto tako, promene u društvu koje su zasnovane na

određenim vrednostima dovode do promena vrednosti pojedinca, što se odražava i na slobodno vreme.

Vrednosne orijentacije motivišu i podstiču pojedince, usmeravaju njegovo ponašanje, pa time utiču i na izbor aktivnosti u slobodnom vremenu. Koje će aktivnosti pojedinac prihvatiti zavisi od interesovanja. Tako i Nada Radić-Kačavenda (1989) smatra da je izbor aktivnosti u slobodnom vremenu određen interesovanjima i vrednosnim orijentacijama. Vrednosne orijentacije u slobodnom vremenu obuhvataju organizacija i primena relevantnih vrednosti za kulturu korišćenja slobodnog vremena. Treba naglasiti da između vrste aktivnosti i vrednosne orijentacije postoje korelativni odnosi. Komparativni prikaz omogućava otkrivanje povezanosti vrednosnih tipova i vrste aktivnosti u slobodnom vremenu.

Tabela 1. Vrednosti i vrsta aktivnosti

Vrednosti	Vrsta aktivnosti
Teorijske	Otkrivanje istine, logičko zaključivanje, čitanje, istraživanje, samo(učenje)
Ekonomske	Praktične aktivnosti, proizvodnja materijalnih dobara, potošnja roba
Estetske	Posmatranje estetskih vrednosti, doživljavanje i iskazivanje impresija, uređivanje radnog i životnog prostora, stvaralaštvo u različitim područjima
Socijalne	Druženje, pomoć drugim ljudima, religijske aktivnosti
Političke	Korišćenje snage i moći sdrugim ljudima
Religijske	Posete verskim objektima, religijski turizam

Vrednosne orijentacije determinišu izbor aktivnosti u slobodnom vremenu. (Samo)vaspitanje za korišćenje slobodnog vremena i (samo)vaspitanje u slobodnom vremenu determinisano je i vrednosnim orijentacijama i vrstama aktivnosti u slobodnom vremenu. Sloboda pojedinca u slobodnom vremenu ne dopušta „nametanje“ određenih vrednosnih orijentacija, jer je poznato da kod svakog pojedinca možemo identifikovati individualne vrednosti kao i vrednosti koje su prepoznatljive kod većeg broja ljudi (socijalne vrednosti). Zato je bitno da se (samo)vaspitanje u slobodnom vremenu i (samo)vaspitanje za korišćenje slobodnog vremena sagleda u odnosu i na to u kojoj meri određene vrednosne orijentacije utiču na korišćenje aktivnosti slobodnog vremena.

METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

U teorijskom pristupu odabranom problemu konstatovali smo da slobodno vreme ima veliki značaj za vaspitanje i razvoj ličnosti, posebno

dece i mladih. U vezi s tim, moguće je identifikovati veći broj pedagoških i društvenih problema. U ovom radu opredelili smo se da *problem* istraživanja predstavlja vaspitanje učenika osnovne škole u slobodnom vremenu. *Predmet* empirijskog istraživanja odnosi se na procene i stavove učenika osnovne škole o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu. U skladu s izabranim problemom i definisanim predmetom, *cilj istraživanja* je da se utvrde procene i stavovi učenika osnovne škole o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu. Na osnovu ovako uopšteno određenog cilja, konkretizovali smo sledeće istraživačke zadatke:

- Identifikovati i rangovati vrednosne orijentacije učenika osnovne škole.
- Analizirati stavove učenika prema vrednosnim orijentacijama s
- obzirom na njihova socio–pedagoška obeležja.
- Utvrditi način provođenja slobodnog vremena s obzirom na
- socio-pedagoška obeležja učenika.

Nezavisne varijable su: razred, pol, školski uspeh i stepen obrazovanja roditelja, dok zavisnu varijablu predstavljaju procene i stavovi učenika o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu.

U istraživanju su korištene dve istraživačke metode: *metoda teorijske analize i sinteze* i *survey istraživačka metoda*. U skladu sa odabranim metodama primenili smo tehnike: analiza sadržaja, anketiranje i skaliranje. Za potrebe ovog istraživanja konstruisali smo instrument kombinovanog tipa, koji je sastavljen od 6 ajtema sa višestrukim izborom (upitnik) i 36 tvrdnji (skaler). Skaler je podeljen u šest delova – subskalera, od kojih se svaki odnosi na jednu od šest vrednosnih orijentacija. Analizom relijabilnosti pomenute skale došli smo do zadovoljavajućeg nivoa pouzdanosti $r=0,82$.

Uzorak istraživanja obuhvata 126 učenika (59 ili 46,8% petog i 67 ili 53,2% osmog razreda). Struktura učenika u odnosu na pol je ujednačena (po 63 ili 50% ispitanika ženskog i muškog pola). U odnosu na školski uspeh, uzorak obuhvata 67 ili 53,2% odličnih, 40 ili 31,7% vrlo dobrih i 19 ili 15,1% dobrih učenika. Nezavisnu varijablu predstavlja i nivo obrazovanja roditelja. Uzorkom je obuhvaćeno 5 ili 4% učenika čiji roditelji imaju osnovno obrazovanje, 70 ili 55,65 učenika čiji roditelji imaju srednje obrazovanje i 51 ili 40,5% učenika čiji roditelji imaju više i visoko obrazovanje.

Nakon prikupljenih podataka, pristupili smo njihovoj obradi, analizi i interpretaciji. Statistička obrada podataka izvršena je primenom softverskog paketa *SPSS 19.0 for Windows*, izračunavanjem: frekvencija (f), aritmetičkih sredina (M), standardne devijacije (SD), razlike aritmetičkih sredina (t –

omjera i F – koeficijenta), te χ^2 – hi kvadrat testa. Istraživanje je realizovano u mesecu maju školske 2012/2013 u OŠ „Zmaj Jova Jovanović“ Banja Luka.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U ovom delu rada fokusiraćemo se na empirijske nalaze, te na osnovu njih i dosadašnjih teorijskih saznanja o vrednosim orijentacijama izvesti pedagoške implikacije za unapređivanje vaspitanja u slobodnom vremenu i vaspitanja za slobodno vreme.

Vrednosne orijentacije učenika osnovne škole

Pretpostavili smo da učenici osnovne škole preferiraju različite vrednosne orijentacije u slobodnom vremenu. Na osnovu utvrđenih aritmetičkih sredina (M), rangovali smo šest vrednosnih orijentacija (Tabela 2).

Tabela 2: Zastupljenost vrednosnih orijentacija

Rang	Vrednosti	M	SD
1.	Socijalne	27,40	4,138
2.	Teorijske	22,02	4,534
3.	Religijske	21,17	5,166
4.	Estetske	21,03	4,265
5.	Političke	17,13	4,739
6.	Ekonomske	14,21	5,268

Za vaspitanje u slobodnom vremenu izuzetno je bitno da učenici preferiraju različite vrednosne orijentacije. Učenici osnovne škole najviše preferiraju socijalne, zatim teorijske i religijske, a najmanje ekonomske vrednosne orijentacije. Ovako rangovane vrednosne orijentacije možemo tumačiti većim uticajem vršnjaka, školskih obaveza i veronauke na slobodno vreme učenika. Manja zainteresovanost učenika za ekonomske vrednosti može se tumačiti time da učenici osnovne škole nisu opterećeni materijalnim statusom.

Za pedagogiju slobodnog vremena i vaspitanje u slobodnom vremenu i za slobodno vreme, kao i za celokupno vaspitanje, pozitivno je to što osnovci u slobodnom vremenu preferiraju različite vrednosne orijentacije. Ovaj nalaz ide u prilog tome da osnovci u slobodnom vremenu koriste različite aktivnosti. Različite aktivnosti i vrednosne orijentacije doprinose celovitom razvoju i vaspitanju ličnosti. Zbog toga je bitno da se i u vaspitno-obrazovnim institucijama razvoj i vaspitanje ličnosti podstiče različitim vrednosim orijentacijama. Kao uporište za njihov razvoj treba iskoristiti

mogućnost da se nastavni sadržaji u različitim nastavnim predmetima usvajaju primenom različitih aktivnosti.

Slobodno vreme koristi se i za samoostvarenje. Učenici osnovne škole kojima su različite vrednosne orijentacije obeležje slobodnog vremena, efikasnije percipiraju realnost, iskazuju potrebu za stvaralaštvom, lakše se usmeravaju na probleme, altruistički su usmereni prema drugima. Osposobljavanje ličnosti da razlikuje sredstva od ciljeva, ima izuzetan pedagoški značaj. Sredstva i ciljevi ne samo da determinišu kvalitet slobodnog vremena, već predstavljaju i osnov za razvoj različitih vrednosnih orijentacija.

Stavovi učenika o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu

Razlike između stavova učenika o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu testirali smo u odnosu na: razred, pol, uspeh i nivo obrazovanja roditelja. U *Tabeli 3.* prikazali smo rezultate za svaki subskaler i na nivou celog skalera.

Tabela 3: Vrednosne orijentacije u odnosu na razred

Vrednosti	Razred	N	M	SD	t - omer	df	Sig.
Teorijske	V	59	24,10	3,685	5,355	124	0,000**
	VIII	67	20,18	4,438			
Ekonomske	V	59	14,29	5,945	0,163	124	0,871
	VIII	67	14,13	4,635			
Estetske	V	59	22,90	4,016	5,040	124	0,000**
	VIII	67	19,39	3,798			
Socijalne	V	59	27,37	4,541	0,081	124	0,936
	VIII	67	27,43	3,783			
Političke	V	59	17,73	5,142	1,324	124	0,188
	VIII	67	16,61	4,324			
Religijske	V	59	22,76	5,117	3,370	124	0,001**
	VIII	67	19,78	4,827			
TOTAL	V	59	129,15	17,09	4,099	124	0,000**
	VIII	67	117,52	14,76			

** *Statistički značajna razlika na nivou 0,01.*

U odnosu na pojedinačne vrednosne orijentacije učenici petog i osmog razreda statistički se značajno razlikuju u preferiranju teorijskih, estetskih i religijskih vrednosti. Interesantno je da pozitivnije stavove o teorijskim, estetskim i religijskim vrednostima imaju učenici petog razreda. Razlike u

aritmetičkim sredinama, za navedene vrednosne orijentacije, značajne su na nivou 0,01. U praksi to može značiti da učenici petih razreda više prihvataju aktivnosti koje vode ka novim saznanjima, da više preferiraju stvaralaštvo i da religijske vrednosti imaju veću motivacionu vrednost. Preferiranju ovih aktivnosti mogu doprineti aktivnosti putem: čitanja i samostalnog istraživačkog rada, primenom različitih tehnika u likovnom izražavanju, traganje za estetskim vrednostima u objektivnoj stvarnosti, subjektivnoj stvarnosti i umetnosti, zatim poseta religijskim objektima i svečanostima. Ako posmatramo rezultate na nivou celog skalera, tada postoji statističku značajna razliku na nivou 0,01. Učenici petog razreda imaju statistički značajno pozitivnije stavove o vrednosnim orijentacijama nego učenici osmog razreda. U pedagoškom smislu to je pozitivno, jer omogućava blagovremeno preventivno delovanje s ciljem suzbijanja korištenja nepoželjnih aktivnosti u slobodnom vremenu.

Na osnovu podataka prikazanih u *Tabeli 4*, uočavamo da u odnosu na pojedinačne vrednosne orijentacije, kada je u pitanju pol učenika, razlike postoje u preferiranju teorijskih, estetskih, socijalnih i religijskih vrednosti. Pozitivnije stavove o ovim vrednostima imaju ispitanici ženskog pola. Razlike u aritmetičkim sredinama za teorijske i religijske vrednosne orijentacije značajne su na nivou 0,05, dok su za estetske i socijalne vrednosne orijentacije razlike značajne na nivou 0,01.

Tabela 4: Vrednosne orijentacije u odnosu na pol učenika

Vrednosti	Pol	N	M	SD	t	df	Sig.
Teorijske	M	63	21,14	4,572	-2,194	124	0,030*
	Ž	63	22,89	4,359			
Ekonomske	M	63	13,62	5,329	-1,254	124	0,212
	Ž	63	14,79	5,181			
Estetske	M	63	19,98	4,549	-2,834	124	0,005**
	Ž	63	22,08	3,708			
Socijalne	M	63	26,37	5,049	-2,903	124	0,004**
	Ž	63	28,44	2,614			
Političke	M	63	17,10	4,503	-0,094	124	0,926
	Ž	63	17,17	4,999			
Religijske	M	63	20,17	5,667	-2,206	124	0,029*
	Ž	63	22,17	4,434			
TOTAL	M	63	118,38	17,81	-3,161	124	0,002*
	Ž	63	127,56	14,62			

* Statistički značajna razlika na nivou 0,05.

** Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

Na nivou celog skalera postoji statistički značajna razlika na nivou 0,05 u korist ispitanika ženskog pola. Praktično to znači da učenice osnovne škole imaju bolji školski uspeh, više vole estetske vrednosti, više se međusobno druže i da imaju bolju uspeh u veronauci.

Na osnovu F – koeficijenta i stepena sigurnosti utvrdili smo razlike između stavova učenika o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu s obzirom na školski uspeh (*Tabela 5*). Statistički značajne razlike postoje na nivou 0,05 kada su u pitanju stavovi o teorijskim i socijalnim vrednosnim orijentacijama i na nivou 0,01 kada su u pitanju stavovi o religijskim vrednosnim orijentacijama.

Na nivou celog skalera ne postoji statistički značajna razlika. Ovakve rezultate možemo tumatičiti na osnovu toga da se odlični i vrlo dobri učenici mnogo ne razlikuju kada su u pitanju znanja i interesovanja, a njih je u ovom istraživanju znatno više nego dobrih učenika.

Tabela 5: Vrednosne orijentacije u odnosu na uspeh učenika

Vrednosti	df	F	Sig.
Teorijske	2	3,304	0,040*
Ekonomske	2	0,870	0,421
Estetske	2	0,879	0,418
Socijalne	2	3,077	0,031*
Političke	2	1,683	0,190
Religijske	2	5,240	0,007**
TOTAL	2	2,482	0,088

* *Statistički značajna razlika na nivou 0,05.*

** *Statistički značajna razlika na nivou 0,01.*

Interesantni su nalazi u vezi s nivoom obrazovanja roditelja. Statistički značajna razlika na nivou 0,05 postoji samo kada su u pitanju stavovi učenika o socijalnoj vrednosnoj orijentaciji.

Tabela 6: Vrednosne orijentacije u odnosu na nivo obrazovanja roditelja

Vrednosti	df	F	Sig.
Teorijske	2	0,292	0,747
Ekonomske	2	1,692	0,188
Estetske	2	0,443	0,643
Socijalne	2	3,578	0,031*
Političke	2	0,862	0,425
Religijske	2	0,957	0,387

* *Statistički značajna razlika na nivou 0,05.*

U pogledu ostalih vrednosnih orijentacija ne postoje statistički značajne razlike između stavova učenika. To možemo tumačiti time da se radi o učenicima koji žive u gradskoj sredini i da se radi o procenama koje su vezane samo za slobodno vreme. Životni standard i obaveze učenika prilično su ujednačeni, što takođe može uticati na preferiranje određenih aktivnosti i vrednosnih orijentacija u slobodnom vremenu.

Utvrđili smo da stavovi učenika o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu zavise od razreda i pola, a ne zavise od školskog uspeha i nivoa obrazovanja roditelja. Zbog toga bi bilo interesantno u nekim budućim istraživanjima utvrditi kakav je i koliki je uticaj različitih faktora (nastavnici, škola, porodica, mediji, socijalizacija, vannastavne aktivnosti) na vaspitanje osnovaca u slobodnom vremenu. Posebno bi bilo interesantno utvrditi kakvi se vršnjački odnosi uspostavljaju u slobodnom vremenu, te koji faktori najviše doprinose njihovom uspostavljanju.

Način provođenja slobodnog vremena

Ovim istraživanjem želeli smo utvrditi da li postoje razlike u načinu provođenja slobodnog vremena u odnosu na socio-pedagoška obeležja učenika. Prepostavili smo da socio-pedagoška obeležja učenika ne utiču statistički značajno na način provođenja slobodnog vremena.

Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena između učenika petog i osmog razreda. Učenici osnovne škole slobodno vreme najviše provode sa vršnjacima.

Tabela 7: Način provođenja slobodnog vremena u odnosu na razred

	Razred		χ^2	df	Sig.
	V	VIII			
U krugu porodice	12	10	1,91	3	0,59
Sa prijateljima iz škole/okruženja	33	38			
Na Internetu	7	13			
Nešto drugo	7	6			

Zbog toga socijalne vrednosne orijentacije i dalje treba preferirati u slobodnom vremenu. Pozitivno je što veći broj učenika slobodno vreme provodi sa porodicom. Ulogu porodice u vaspitanju za slobodno vreme i u slobodnom vremenu treba jačati u najširem pedagoškom i društvenom smislu. Podatak koji se odnosi na korištenje Interneta u slobodnom vremenu nije zabrinjavajući, posebno kada se zna da osim samostalnog korištenja

Interneta postoji mogućnost i za različite komunikacije s vršnjacima (poruke, društvene mreže).

Prethodno smo utvrdili da postoje statistički značajne razlike između stavova učenika o vrednosnim orijentacijama u odnosu na pol. Rezultati prikazani u *Tabeli 8.* potvrđuju da u odnosu na pol postoje statistički značajne razlike i u načinu provođenja slobodnog vremena. I ovde se potvrđuje da učenice preferiraju provođenje slobodnog vremena sa prijateljima iz škole i/ili okruženja, što ide u prilog prethodno utvrđenih nalaza (*Tabela 4.*).

Tabela 8: Način provođenja slobodnog vremena u odnosu na pol učenika

	Pol		χ^2	df	Sig.
	M	Ž			
U krugu porodice	12	10	11,75	3	0,011*
Sa prijateljima iz škole/okruženja	27	44			
Na Internetu	15	5			
Nešto drugo	9	4			

* Statistički značajna razlika na nivou 0,05.

Utvrđili smo da stavovi učenika o vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu ne zavise od uspeha. Isto tako, uspeh ne utiče i na način provođenja slobodnog vremena. Poslednjih godina u našim osnovnim školama vidno je povećanje školskog uspeha. Uglavnom je u odeljenjima najveći broj odličnih i vrlo dobrih učenika, dok je broj dobrih i dovoljnih učenika neznatan. Broj učenika koji imaju nedovoljan školski uspeh i koji ponavljaju određene razrede u osnovnoj školi nije statistički značajan.

Tabela 9: Način provođenja slobodnog vremena u odnosu na uspeh učenika

	Uspeh učenika			χ^2	df	Sig.
	odličan	vrlo dobar	dobar			
U krugu porodice	9	9	4	8,02	6	0,23
Sa prijateljima iz škole/okruženja	43	20	8			
Na Internetu	8	9	3			
Nešto drugo	7	2	4			

Nivo obrazovanja roditelja ne utiče na način provođenja slobodnog vremena. Ispitanici u istraživanju su bili učenici iz gradske sredine, pa je i to jedan od razloga zbog kojih se slobodno vreme slično provodi bez obzira na stepen obrazovanja roditelja.

Tabela 10: Način provođenja slobodnog vremena u odnosu na obrazovanje roditelja

	Nivo obrazovanja roditelja			χ^2	df	Sig.
	osnovna	srednja	visoka			
U krugu porodice	3	13	6	8,40	6	0,21
Sa prijateljima iz škole/okruženja	2	40	29			
Na Internetu	0	10	10			
Nešto drugo	0	7	6			

Rezultati istraživanja pokazuju da su vršnjaci najutjecajni faktor u slobodnom vremenu. Zbog toga svi subjekti u procesu vaspitanja, posebno porodica, škola i društvena sredina treba veću pažnju da posvete vaspitanju za slobodno vreme i vaspitanju u slobodnom vremenu. Kada je u pitanju vaspitanje za slobodno vreme, navedeni faktori treba direktno da utiču na vaspitanike, a kada je u pitanju vaspitanje u slobodnom vremenu, njihov uticaj je indirektan. Rezultati ovog istraživanja nisu zabrinjavajući u pogledu korištenja Interneta u slobodnom vremenu. Kultuta korištenja Interneta uslovljena je nivoom obrazovanja. Rezultati istraživanja pokazuju da Internet u slobodnom vremenu ne koristi ni jedan učenik čiji roditelji imaju samo osnovno obrazovanje. Dečaci više koriste Internet u slobodnom vremenu nego devojčice.

ZAKLJUČAK

Učenici osnovne škole u slobodnom vremenu preferiraju različite vrednosne orijentacije. Socijalne vrednosne orijentacije najviše su zastupljene, dok su ekonomske vrednosne orijentacije najmanje zastupljene. Stavovi učenika o različitim vrednosnim orijentacijama u slobodnom vremenu statistički se značajno razlikuju u odnosu na razred i pol. Kada je u pitanju način provođenja slobodnog vremena statistički značajne razlike postoje samo u odnosu na pol.

Na razvoj vrednosnih orijentacija u slobodnom vremenu utiču brojni faktori. Vrednosne orijentacije utiču na kvalitet slobodnog vremena. U slobodnom vremenu mogu se razvijati nove vrednosne orijentacije. Vrednosne orijentacije učenika omogućavaju proučavanje slobodnog vremena sa subjektivističke pozicije, što ima izuzetan pedagoški i društveni značaj i to ne samo za vaspitanje u slobodnom vremenu i vaspitanju za slobodno vreme već i za celokupan razvoj i celokupno vaspitanje dece i mladih.

LITERATURA

- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup*. Zagreb: Alinea.
- Качавенда-Радић, Н. (1989). *Слободно вријеме и образовање*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кузмановић, В., (1995). Друштвене промене и промене вредносних оријентација ученика. *Психолошка истраживања* бр. 7, стр. 17–47.
- Кузмановић, В. и Петровић, Н. (2008). Вредносни циљеви као чиниоци политичких ставова и мњења младих. *Sociologija* бр. 2, стр. 153-174.
- Muradbegović, M. (1986). Problem razvijanja potreba i interesovanja mladih u slobodnom vremenu. U časopisu *Naša škola* бр. 7-10, стр. 141-147. Sarajevo: Savez pedagoških društava Bosne i Hercegovine.
- Pedagoška enciklopedija 2. (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Педагошки лексикон (1996). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Pejatović, A. (1994). *Vrednosne orijentacije i obrazovne potrebe odraslih*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Rot, N. (2008). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Rot, N. i Havelka, N. (1973). *Nacionalna povezanost i vrednosti srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut za psihologiju i društvene nauke.
- Schwartz, H. S. (2008). *Cultural Value Orientations: Nature & Implications of National Differences*. The Hebrew University of Jerusalem.
- Vujaklija, M. (2004). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Životić, M. (1986). *Aksiologija*. Zagreb: Naprijed.

VALUE- BASED ORIENTATIONS HELD BY PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THEIR FREE TIME

Brane Mikanović²

Summary: A modern man fills his free time with various activities distinguished by their value based priorities. Relevant literature points to the fact that values can be “transferred”, that there is a hierarchy of values, that old values are replaced by new ones and that they have predictive power.

This is why the author decided on an empirical investigation of estimates and assumptions held by primary school students relating to value orientation governing their free time. A scale was devised containing 36 statements ($r=0.82$) and applied to the sample of 126 primary school students. The findings of the investigation point to the fact that students hold different value-based orientations, depending on the school grade, sex, academic success and the parents' school attainment: in terms of the factors influencing activities pursued in spare time, differences can be observed only by the sex of students.

Pursuing different activities and the influence of various factors affecting spare time pave the way for the development of different value-based orientations. This is why the instruction concerning spare time, and pursued during spare time should be based on different values. In addition, this all has significant pedagogical implication for the overall education and personality development.

Key terms: value-based orientation, free time

Датум пријаве рада: 10.11.2013

Датум прихватања рада: 2.12.2013.

---

² Univerzitetu Banjoj Luci, Filozofski fakultet